

Staroměstské náměstí jako slovník památkové péče

Ondřej ŠEFCŮ

ANOTACE: Staroměstské náměstí chápeme jako nedílnou součást Starého Města a obecně staré Prahy, jako jakousi konstantu, která je zde od nejstarších etap vývoje města (či snad ještě dříve) a která tu bude i nadále. Ovšem již hlubší nahlédnutí do vývoje náměstí, a to zejména v posledních 200 letech, ukazuje, jak hluboké změny se zde odehrály, ale především mohly odehrát, a jak mnohdy pouze pozoruhodná shoda okolností přispěla k tomu, že náměstí zůstalo téměř celistvé a působí i dnes, přes veškerou devastaci, vyvolávanou nepřítelstvím zvládnutým masovým turismem, přesvědčivě a důvěryhodně, jak má svědek nejstarších dějin Prahy působit. Ve zkoumání novodobých křížovatek vývoje náměstí si pro zajímavost a lepší pochopení můžeme vypomoci seřazením dějů do formy jakéhosi malého slovníčku pojmů z památkové péče. Staroměstské náměstí k tomuto zkoumání poskytuje skvělý materiál.¹

Integrita

Tento možná poněkud nadužívaný památkářský pojem má vyjadřovat celistvost díla, a to nejen architektonickou či uměleckou, ale i obsahovou, společenskou apod. I když i dnešní podoba Staroměstského náměstí nese stále znaky určité celistvosti, opravdu utěšený obraz integrity náměstí musíme hledat před rokem 1838. Tehdy totiž byla zahájena postupná demolice celého východního křídla staré radnice, včetně několika dodatečně přikoupených domů. Byl to první krok, jímž byla narušena celistvost náměstí, a vzhledem k dalším okolnostem, které přineslo 20. století, je v těchto místech narušení jeho integrity dodnes. Je sice možné, že se jednou tato část zacelí zdařilou dostavbou, zároveň však nemůžeme vyloučit, že právě dostavba provedená na základě chybných politických či odborných rozhodnutí může prostor náměstí fatálně narušit. Nepříliš známým faktem je, že byla naplánována i demolice jižního křídla radnice, které mělo být nahrazeno podobnou neogotickou novostavbou. Realizaci toho ničivého zásahu zabránil revoluční události roku 1848 a nedostatek finančních prostředků.

■ Poznámky

1 Použitá literatura: BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha, Staré Město*. Praha : Paseka / Schola ludus Pragensia, 2005. ISBN 80-902505-4-8; DOSKOČIL, Karel. *Srdce Prahy v plamenech*. Praha : Universum Č. A. T., 1946. Bez ISBN; HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha : Panorama, 1988. ISBN 402-22-858; LÍBAL, Dobroslav; MUK, Jan. *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*. Praha : Lidové noviny, 1996. Bez ISBN; VLČEK, Pavel (red.). *Umělecké památky Prahy. Staré Město*, Josefův. Praha : Academia, 1996. ISBN 80-200-0563-3.

1

Obr. 1. Staroměstské náměstí z Týnského chrámu, V. Morstadt, 1825. NG, inv. č. K 22589. (Reprofoto: Národní galerie v Praze, 2015)

Detailní kresba V. Morstadta připomíná velmi přesvědčivě integritu Staroměstského náměstí v polovině 20. let 19. století, zejména jeho západní části se starou radnicí, Krennovým domem a související zástavbou. Plochu náměstí v té době příznivě členily drobné krámký, mariánský sloup a Krocínova kašna.

Obr. 2. Reprodukce návrhu P. Nobileho na dostavbu jižního křídla radnice. Tyto plány, včetně demolice historických budov, nebyly naštěstí realizovány. (Reprofoto: Ondřej Šefců, 2015)

Obr. 3. Obrázek probíhající demolice severní strany Staroměstského náměstí. Akvarel V. Jansy z roku 1896. MMP, inv. č. 11299. (Reprofoto: Národní památkový ústav, 2015)

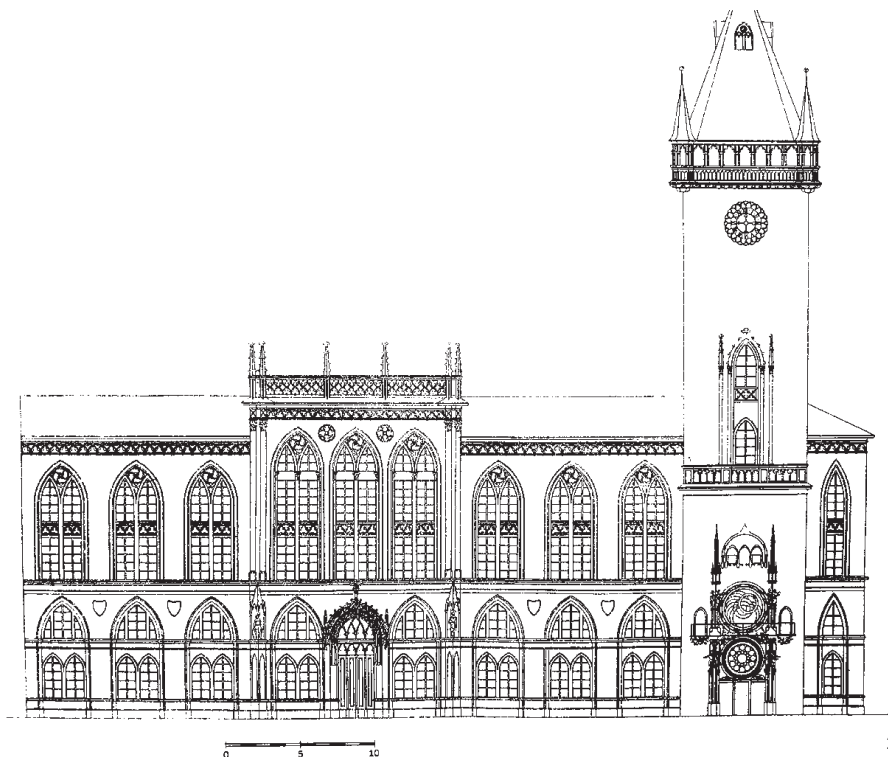
Demolice, novostavba

Na místo zbořených radničních domů byla vyprojektována novogotická novostavba radniční budovy. Původní projekt, který zahrnoval jak východní, tak jižní křídlo, zpracoval vídeňský stavební rada Petr Nobile. Nepříliš invenční projekt vyvolal značný odpor veřejnosti. Ten byl vyjádřen zejména pamětním spisem, který vypracovala Společnost vlasteneckých přátel umění v Čechách a Společnost vlasteneckého muzea v Praze v roce 1841. Je zajímavé, že protestní přepis byl odeslán 13. března 1841 a již 20. března téhož roku byla stavba zastavena. V roce 1844 byly plány na novou radnici přepracovány Pavlem Sprengerem, což se projevilo zejména na hlavním, východním průčelí směrem do náměstí, dostavěném v roce 1848.

Asanace

Zdánlivě nevinný, či dokonce pozitivní význam slova asanace, znamenající doslova ozdravění, může nabýt až hroživých rozměrů, pokud se za tímto pojmem schová plošná demolice. Pražská asanace byla připravována již od poloviny 19. století a fakticky byla zahájena zákonem č. 22 ze dne 11. 2. 1893. V rámci této asanace byla zbořena většina zástavby pražského židovského ghetta a posléze části zástavby Starého i Nového Města. Z hlediska našeho tématu je podstatné, že asanace zasáhla i severní stranu Staroměstského náměstí, kde zanikly všechny stavby s výjimkou průčelí paulánského kláštera čp. 930. Patrně největší ztrátou tohoto zásahu byla demolice barokního paláce pánů z Lissau čp. 935 (stál v ústí dnešní Pařížské ulice) a zejména rozměrného Křenova (Krennova) domu, který vyplňoval severozápadní kout náměstí. Tímto zákrokem došlo k narušení dosavadní „uzavřené“ dispozice náměstí, založené na rostlém středověkém půdorysu. Došlo tak k odkrytí přímého pohledu na monumentální průčelí kostela sv. Mikuláše. To bylo původně koncipováno především na průhled přes úzké náměstíčko, skryté za zadním průčelím východního křídla radnice. V minulosti byla tato část náměstí označována jako Kurný trh.

Na novou zástavbu realizovanou po asanaci později navázaly, zejména ve 20. a 30. letech 20. století, úvahy o dalších zásazích do urbanismu Starého Města, spočívající zejména

2

3

v propojení Staroměstského a Václavského náměstí bulvárem navazujícím na Pařížskou třídu. Ačkoliv na řadě těchto návrhů pracovali vynikající architekti a jejich vize byly jistě promyšlené, je možné konstatovat, že vyvolané ztráty by byly sotva novou výstavbou uspokojivě nahrazeny.

Anastyulóza

Anastyulóza je označení pro poměrně řídkou používanou techniku památkové obnovy, při níž jsou torza porušené stavby umísťována důsledně na původní pozice ve stavbě. Nejširší uplat-

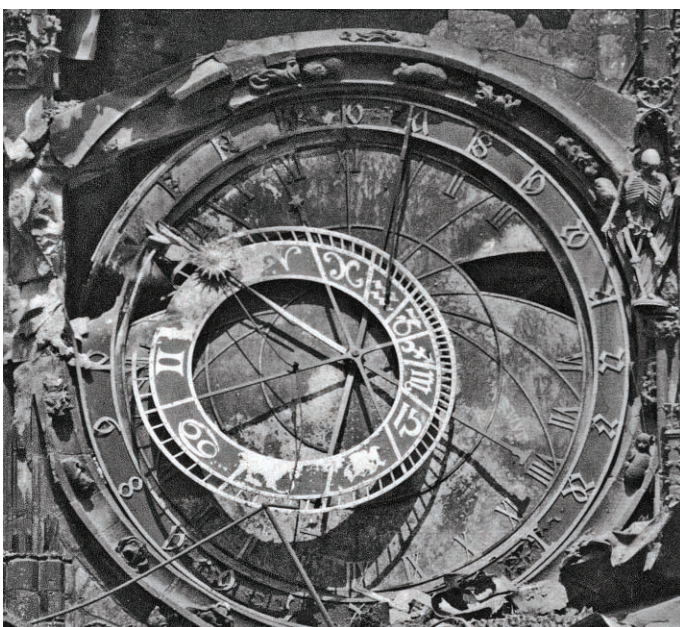
nění této metody lze najít při obnově rozvalených antických chrámů, u objektů porušených v důsledku přírodních katastrof či při válečných konfliktech. V případě Staroměstského náměstí lze takto označit např. obnovu gotického arkýře Staroměstské radnice, který byl znovu sestaven částečně z původních částí, částečně z prvků vyrobených jako kopie původních. Požár Staroměstské radnice při květnových bojích v roce 1945 vedl nejen k velkým škodám na vlastní stavbě, ale zcela zásadní ztrátou bylo zničení zde uloženého Archivu hl. města Prahy. Zde zanikly nenahraditelné poklady, jakými byly měst-

4

6

5

Obr. 4. Pohled na vyhořelou a rozstřílenou Staroměstskou radnici, včetně gotického arkýře radniční kaple.

(Obr. 4. – 6. – reprodukce z knihy *Srdce Prahy v plamenech*. Praha : Universum Č. A. T., 1946. Foto: Oldřich Smola)

Obr. 5. Detail poškozeného orloje. Narušený orloj v květnu roku 1945 vedlo téměř k zániku jeho původní podoby, včetně jeho slovného stroje.

Obr. 6. Pohled na průčelí domů lemujících jižní stranu náměstí v roce 1945. Průčelí vlevo patří domu čp. 552, tzv. Štorchovu domu, sousední objekt je dům U Kamenného beránka, čp. 551. Ačkoliv velká část vnitřních konstrukcí těchto objektů shořela, byly po válce obnoveny.

ské tržové knihy, historická pečetidla, sbírky rytin, map, plánů, historických fotografií a pozůstatosti pražských historiků a archivářů.

Požár v roce 1945 postihl i jižní křídlo a nevynechal ani radniční věž s orlojem. Míra poškození figur, číselníků a vlastního stroje vedla po skončení 2. světové války dokonce k úvahám přestavět orloj úplně. Hlavním propagátorem těchto myšlenek byl sochař a řezbář Vojtěch Sucharda. Zpracoval za tímto účelem ideové návrhy, počítající s novou výzdobou, ideovým programem i hodinovým strojem. Původní alegorické figury měly nahradit jiné, např. matka s dítětem, pradlena, krejčí, švec, ale také architekt, truhlář nebo zedník. Tuto výzdobu měla doplňovat pestrá mozaika, ozářená v noci neonovým světlem. Jak by mohly takové úpravy vypadat, je možno si představit podle orloje v Olomouci, který byl přebudován rovněž kvůli poškození v průběhu 2. světové války. Můžeme mluvit o velkém štěstí, že pražský orloj byl nakonec zachován ve své původní podobě. Jeho záchrana a obnova do předchozího stavu se povedla díky obětavosti a pracovitosti několika mechaniků a hodinářů (je možno jmenovat alespoň Rudolfa Veseckého a bratry Jindřicha a Miroslava Krajníka), kteří stroj odvezli do dílny v Holešovicích a zde jej bez velké publicity uvedli do funkčního stavu. To byl velmi důležitý moment, díky němuž byla Praha zachována tato unikátní památka. Je zajímavé, že orloj byl blízko zkáze několikrát již dříve. Např. v roce 1787, kdy jej někteří nevzdělaní konšelé chtěli odstranit kvůli zchátralému stavu. Jako zdůvodnění zaznělo: „aby se kola ze stroje prodala za staré rezavé železo.“ Tehdy se o jeho obnovu zasloužil prof. Antonín Strnad z kle-

Obr. 7. Výřez ze Sadelerova prospektu Prahy z roku 1606. Detail rytiny dobře ukazuje podobu východní strany náměstí začátkem 17. století. Velmi exaktně je zpracováno západní průčelí Týnského chrámu, lemované objekty čp. 603 (U Bílého jednorožce) a čp. 604 (Týnská škola). Vlevo od této skupiny se dobře vyjímá dům U Kamenného zvonu čp. 605. Na grafice je naznačeno jeho gotické průčelí i vysoká dlátová střecha. Dále vlevo je dobře patrná dvojice renesančních paláců, přestavěných v polovině 18. století na palác Goltz-Kinských.

Obr. 8. Snímek východní strany náměstí s palácem Goltz-Kinských a domem U Kamenného zvonu čp. 605 ještě v barokně-klasicistní podobě. Fr. Fridrich, kolem roku 1875. MMP, inv. č. 203410

mentinské observatoře ve spolupráci s pražským hodinářem Janem Landespergerem.

Vedle budovy radnice byly v důsledku střelby a požáru blízko zániku i cenné domy lemující jižní stranu náměstí. Na rozdíl od novogotického Sprengerova křídla radnice byly tyto budovy rekonstruovány a zachovány.

Rekonstrukce, analytická obnova a autenticita

Nejzachovalejší objekty Staroměstského náměstí tvoří jeho východní stranu. Je to především kostel Panny Marie před Týnem, včetně související Týnské školy. Mimořádně dobře dochované jsou zejména kamenné kružby a zdivo v podloubí, lemující objekty čp. 603 a 604.

Z hlediska našeho zkoumání metod památkové obnovy je však nejzajímavější dům U Kamenného zvonu čp. 605. Tento objekt byl zbudován jako velkolepá gotická rezidence někdy v první polovině 14. století. Dům byl posléze upravován v 15. i 16. století. K jeho podstatné přestavbě došlo na konci 17. století, kdy byla odstraněna dlátová střecha, přední věžová část byla snížena, byla otlučena plastická výzdoba a dvě horní podlaží byla předělena na tři. S tím souvisela i změna oken. Další zásadní úpravy fasád i interiérů proběhly ještě v 18. a 19. století.

Na základě podrobných stavebněhistorických a restaurátorských průzkumů v 60. letech 20. století byla v 70. a zejména v 80. letech postupně prováděna mimořádně náročná a zcela zásadní rekonstrukce směřující k obnově domu do „původní“ gotické podoby. Ta byla koncem 80. let 20. století završena rekonstrukcí dlátové střechy, jejíž nosnou kostru však tvoří ocelový krov, související atikový ochoz je betonový. V roce 1988 byla budova předána k užívání Galerii hl. m. Prahy jako výstavní objekt a k tomuto účelu slouží dosud.

Tato obnova je mimořádná jak svým rozsahem a mírou zásahů, tak i kombinací metod konzervačních, rekonstrukčních a nových intervencí. Ač byla prováděna za účasti předních od-

7

8

borníků a převážně ve vynikající (alespoň na svou dobu) kvalitě, je dodnes vnímána jako realizace sporná, ukazující problematické momenty vědecko-analytického přístupu a sotva vybízející k následování. Rozhodně nás vede ke značné opatrnosti v úvahách o takto radikálním postupu u jiných památek, a to i v případě, že je dostatek podkladů pro vytvoření původní podoby. Na stranu druhou je možno připustit, že objekt po téměř 20 letech užívání pro galerijní účely působí jaksi zabydleněji a přirozeněji než záhy po dostavbě a zejména v interiérech je jeho výraz mnohdy celkem působivý a poměrně přesvědčivý.

Staroměstské náměstí je přes veškeré rány osudy a zásahy vhodné i méně vhodné stále oním pomyslným „srdcem“ historické Prahy. Jednou patrně dojde i k zástavbě prázdné parcely, vzniklé po odstranění vyhořelého východního křídla. Můžeme závěrem vyslovit přání, aby k tomu došlo na základě velmi dobře promyšlené společenské objednávky, s jasným a smysluplným zadáním funkční náplně a v podmínkách, které dovolí realizovat stavbu respektující související architekturu, urbanistické hodnoty náměstí i celé Pražské památkové rezervace.